

Το έννομο αγαθό ως βάση για την ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΖΩΡΤΖΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Ποινικού Δικαίου, Τμήμα Κοινωνιολογίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη

Στην εργασία αυτή αναζητούνται τα κριτήρια που πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ο νομοθέτης προκειμένου να ποινικοποιήσει μια συμπεριφορά. Πολλοί επιστήμονες ισχυρίζονται (σε βαθμό που να φαίνεται ως κρατούσα άποψη) ότι το κυρίαρχο κριτήριο (τα υπόλοιπα θεωρούνται συμπληρωματικά) είναι η προσβολή κάποιου (εννόμου) αγαθού. Όμως αυτό δεν το αντιλαμβάνονται όλοι κατά τον ίδιο τρόπο, δεδομένου ότι οι διαφορές ως προς την έννοιά του είναι πολύ μεγάλες. Υπάρχουν όμως και άλλοι σημαντικοί επιστήμονες που αρνούνται σ' αυτό το κριτήριο κεντρικό ρόλο ή το υποβαθμίζουν σε μεγάλο βαθμό. Στο άρθρο εκτίθενται όλες οι θεωρίες. Στο τέλος της εργασίας, ακολουθεί η κριτική επισκόπηση και τα συμπεράσματα του συγγραφέως.

1. Εισαγωγή

Είναι κοινότυπη η αναφορά, ότι το ποινικό δίκαιο στερεί κυρίως ελευθερίες από το άτομο και το ότι με την επαπειλή αυτών των στέρησεων το εξαναγκάζει να συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις επιλογές του Κράτους. Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα όμως υποταγμένο στο Σύνταγμα, πρέπει να χαράσσονται ορισμένα όρια εφαρμογής του ποινικού δικαίου. Αυτά πρέπει να εξαρτώνται από τους σκοπούς που επιδιώκει ο ποινικός νομοθέτης, από τις Συνταγματικές επιταγές και από την ενεργοποίηση του ποινικού δικαίου μόνο όταν δεν μπορεί

με την λήψη άλλων μέτρων να αντιμετωπίσει μια πολύ σοβαρή διατάραξη της κοινωνικής ζωής και της ειρηνικής συνύπαρξης, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η απρόσκοπτη απόλαυση των σημαντικών αγαθών από όλους τους ανθρώπους. Η χάραξη των ορίων του ποινικού δικαίου αποτελεί μια πολύ σημαντική επιδίωξη επειδή κάθε νομοθετική επιλογή που φιλοδοξεί να αποτελεί μέρος του Ποινικού δικαίου, πρέπει απαραίτητα να εντάσσεται μέσα σ' αυτά τα όρια. Είναι όμως πάρα πολύ δύσκολη η προσπάθεια για τον καθορισμό αυτών των ορίων. Έχουν υποστηριχθεί πάρα πολλές απόψεις ως προς τα κριτήρια που πρέπει να εφαρμοστούν. Οι περισσότεροι θέτουν ως κριτήριο την προσβολή ή όχι σημαντικού εννόμου αγαθού. Να σημειωθεί όμως (ή μάλλον να τονιστεί ότι διαφωνούν εντονότατα) ως προς τον προσδιορισμό του. Χρησιμοποιώντας την έννοια «έννομο αγαθό», δεν εννοούν το ίδιο πράγμα. Στην Ελλάδα επικράτησε αυτή η άποψη, περί προστασίας εννόμων αγαθών, χωρίς ωστόσο να ξεκαθαριστεί πλήρως, ποια ακριβώς είναι η έννοια αυτή. Για τον λόγο αυτό πρέπει κατ' αρχήν να παρατεθούν οι εν λόγω απόψεις, κατά δεύτερο να παρατεθούν οι απόψεις που αρνούνται αυτή την άποψη και τέλος να παρατεθεί η θέση του συγγραφέως.

2. Η θεωρία του εννόμου αγαθού γενικώς

Η θεωρία αυτή δεν αναπτύχθηκε στο Αγγλοσαξονικό δίκαιο. Το δίκαιο περιλαμβάνει το γραπτό δίκαιο, το οποίο σιγά-σιγά αναπτυσσόταν από το common law (κοινό δίκαιο) και στην equity. Το Common Law δημιουργήθηκε (η αναφορά θα γίνει σε συντομία) από τα Eyres που δίκασαν σε περιοχές που περιόδευαν οι βασιλικοί δικαστές του Κέντρου του Λονδίνου εφαρμόζοντας τον τοπικό νόμο, χωρίς να τον γνωρίζουν. Έτσι δημιουργήθηκε ο θεσμός των ενόρκων (jury) κατά τον οποίο οι δικαστές καλούσαν στη συγκεκριμένη περίπτωση και όρκιζαν ορισμένους γείτονες να απαντούν στις ερωτήσεις για τα πραγματικά περιστατικά που γνώριζαν καλύτερα από τους δικαστές και να τους πληροφορούν για τα τοπικά έθιμα.

Έτσι οι δικαστές έκαναν κτήμα τους τα τοπικά έθιμα και όταν πήγαιναν σε άλλη περιοχή για άλλη υπόθεση με ίδια πραγματικά περιστατικά επηρεάζονταν ως είναι φυσικό από τη λύση που είχαν δώσει προηγουμένως. Επηρεάστηκαν όμως και τα κρατικά δικαστήρια από αυτή την πρακτική και αποφάσισαν να εφαρμόζουν ο,τιδήποτε ήταν ορθό από τα τοπικά έθιμα. Έτσι άρχισε να διαμορφώνεται ενιαίο δίκαιο, το κοινό δίκαιο (Common Law). Ήταν το δίκαιο για όλη την Αγγλία. Ίσως γι' αυτό το λόγο, επειδή βασιζόταν

στο έθιμο, στις απόψεις του λαού, δεν ανεπτύχθη και η θεωρία περί εννόμου αγαθού στο δίκαιο.⁶⁸⁵

Η πολύ σημαντική αυτή θεωρία του εννόμου αγαθού γεννήθηκε στη Γερμανία. Ενώ αρχικά το έγκλημα αντιμετωπίστηκε ως προσβολή κάποιου δικαιώματος, στη συνέχεια αντιμετωπίστηκε ως προσβολή κάποιου αγαθού. Ο θεμελιωτής της θεωρίας αυτής, ο Birnbaum, έκανε δεκτά ως αγαθά και το σύνολο των ηθικών και θρησκευτικών πεποισθήσεων του λαού. Η θεωρία του εννόμου αγαθού όμως δεν έγινε από όλους αποδεκτή. Εξάλλου και όσοι την είχαν αποδεχθεί δεν εννοούσαν το ίδιο πράγμα όταν έκαναν αναφορά στην προσβολή του εννόμου αγαθού, ως βάση για ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς. Αναπτύχθηκαν πολλές θεωρίες ως προς την έννοια του εννόμου αγαθού. Ποιο συγκεκριμένα: α) όπως ότι το έννομο αγαθό καθορίζεται ως το περιεχόμενο της προσβολής της ανυπακοής στο νόμο (θετικιστική έννοια του εννόμου αγαθού), β) ότι τα έννομα αγαθά είναι ανθρώπινα συμφέροντα που αποτελούν και τους βιοτικούς όρους της κοινωνίας, γ) ότι είναι ηθικοκοινωνικές αξίες, τις οποίες (σύμφωνα με κάποιους) ανακαλύπτει ο νομοθέτης στη λαϊκή συνείδηση κάνοντας ο ίδιος την αξιολόγηση, δ) ότι είναι καταστάσεις που έχουν αξία για τον άνθρωπο και την κοινωνία (χωρίς όμως να προστατεύεται απλώς και μόνο η ηθική), ε) ότι είναι λειτουργικές ενότητες απαραίτητες για την επιβίωση της κοινωνίας στη συγκεκριμένη της μορφή, στ) ότι είναι αντικείμενα (συμπεριλαμβανομένων και των ιδεατών), τα οποία ο άνθρωπος χρειάζεται για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, ζ) ότι είναι τα αντικείμενα που θεωρούνται από την κοινή συνείδηση ότι έχουν μεγάλη αξία κι έτσι η προσβολή ή διακινδύνευσή τους θα ήταν κοινωνικά πολύ ανυπόφορη, η) ότι είναι αφηρημένες αξίες της κοινωνικής τάξης (δεν είναι δηλαδή αισθητά αντικείμενα) στη διατήρηση των οποίων έχει συμφέρον η κοινότητα, θ) ότι είναι ο σεβασμός που εκπέμπουν τα πολύτιμα για την επιτυχή συμβίωση του ατόμου αγαθά, ι) ότι είναι δεδομένα ή σκοποθεσίες που είναι χρήσιμα στο άτομο για την ελεύθερη ανάπτυξή του, στο πλαίσιο ενός κοινωνικού συστήματος που είναι οικοδομημένο στην αντίληψη αυτού του στόχου ή για τη λειτουργία του συστήματος.⁶⁸⁶

685. Για περισσότερα στοιχεία βλ. Πική, Γ.Μ. (1981). Το Αγγλικό Κοινό Δίκαιο, οι κανόνες της επιείκειας και η εφαρμογή τους στην Κύπρο, Οίκος των Κυπριακών & Κυπριολογικών Εκδόσεων ΜΑΜ, Λευκωσία. Επίσης, Συμεωνίδης, Σ. (1978). «Εισαγωγή στο Κυπριακό δίκαιο», στο: Φ. Φραντζεσκάκης, Δ. Ευρυγένης & Σ. Συμεωνίδης (επιμ.), Συγκριτικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 345 επ.

686. Βλ. αναλυτικότερα, μεταξύ άλλων, Σπινέλλη, Δ. (1971), «Το έννομον αγαθόν και η σημασία του εις την σύγχρονον διδασκαλίαν του Ποινικού Δικαίου», Ποινικά Χρονικά ΚΑ, σελ. 721 επ. [723-730], 801 επ. [806, 811], Μανωλεδάκη, Ι. (1998). Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου, εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 59-61, 64-67, 69-71, 77-82.

2.1 Η θεωρία του εννόμου αγαθού στην Ελλάδα

Για πολλούς συγγραφείς και στην Ελλάδα (σε βαθμό που να φαίνεται ως κρατούσα άποψη) το έννομο αγαθό θεωρείται η κύρια βάση, η οποία καθορίζει τα όρια του Ποινικού Δικαίου. Όμως υπάρχει μεγάλη ασυμφωνία σχετικά με το τι συνιστά έννομο αγαθό.

Άλλοι πάλι συγγραφείς, του αρνούνται αυτή την ιδιότητα. Για τον λόγο αυτό, θα παραθέσουμε αρχικά τις σχετικές απόψεις, και στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με την κριτική επισκόπηση των θέσεων αυτών.

2.1.1 Απόψεις που θεωρούν απαραίτητη την υλικότητα του εννόμου αγαθού

Θα εκκινήσουμε από την παράθεση εκείνων των απόψεων που θεωρούν πολύ σημαντική τη συνδρομή του εννόμου αγαθού στον καθορισμό των ορίων του ποινικού δικαίου (αναγκαιότητά του για την ποινικοποίηση).

Πρέπει όμως να διευκρινιστεί ότι από αυτές τις απόψεις μερικές απαιτούν την ύπαρξη της υλικότητας του αγαθού που πρόκειται να προστατευθεί, ενώ άλλες αρκούνται στην προστασία άυλων αγαθών.

Μερικές δε απόψεις απαιτούν την ύπαρξη της υλικότητας κατά βάση, την οποία όμως υλικότητα αντιλαμβάνονται κατά διαφορετικό τρόπο από τις πρώτες.

Κύριος εκφραστής της άποψης ότι η συνδρομή του εννόμου αγαθού στον καθορισμό των ορίων του Ποινικού δικαίου είναι ο Μανωλεδάκης αποφασιστικά υποστηρίζοντας παράλληλα την υλικότητα του εννόμου αγαθού.

Τα έννομα αγαθά τα θεωρεί ως πολλά «όμοια» και «ισότιμα» πρόσωπα και πράγματα, που διακινούνται ελεύθερα στον κοινωνικό χώρο ενός φιλελεύθερου προσανατολισμού κοινωνικού συστήματος που με τη συγκεκριμένη ιδιότητά τους (φυσική ή κοινωνική) διευκολύνουν αυτή την ελεύθερη διακίνηση.⁶⁸⁷

Ο Μανωλεδάκης αντιλαμβάνεται το έννομο αγαθό ότι έχει δύο όψεις (πλευρές): την οντολογική και την αξιολογική. Η οντολογική πλευρά περιλαμβάνει τρεις όψεις - στιγμές, την αφηρημένη καθολικότητα - γενικότητα (γένος), που συγκεκριμενοποιείται στην εξειδικευμένη μερικότητα (δηλ. το είδος) και η τελευταία εξατομικεύεται στο συγκεκριμένο αντικείμενο της εξωτερικής εμπειρικής πραγματικότητας (υλικό αντικείμενο που θα δεχθεί την προσβολή). Η σειρά που ακολουθείται είναι η προσβολή συγκεκριμένου αντικειμένου (υλι-

687. Μανωλεδάκη 1998, Το έννομο αγαθό, ό.π., σελ. 40, 48-49.

κού) που ανήκει στη συγκεκριμένη μερικότητα (δηλ. το είδος), η οποία περιέχεται στην καθολικότητα - γενικότητα του εννόμου αγαθού (γένος). Στις τρεις όμως αυτές στιγμές της οντολογικής πλευράς αντιστοιχούν τρεις (άλλες) όψεις της αξιολογικής πλευράς: η αξία, το συμφέρον, η σημασία.

Την «αξία» τη θεωρεί ως την καθολική - αφηρημένη γενική όψη του συμφέροντος κάθε κοινωνού για τη διατήρηση του αγαθού του. Στην εμπειρική ατομικότητά τους τα έννομα αγαθά «σημασιολογούνται» απ' αυτούς που έχουν συμφέρον στη διατήρηση του είδους τους για να κριθεί αν θα συνεχίσουν να εκφράζουν το είδος ή όχι.

Και καταλήγει: «αξία», «συμφέρον», «σημασία» αποτελούν τρεις όψεις του δεοντολογικού (αξιολογικού) περιεχομένου του «γένους» - «είδους» - «υλικού αντικειμένου» των εννόμων αγαθών και αντιστοιχούν στις τρεις αυτές όψεις-στιγμές του οντολογικού περιεχομένου της έννοιας του.

Ο Μανωλεδάκης δίνει μεγάλη σημασία στην ύπαρξη αυτής της υλικότητας, επειδή -όπως υποστηρίζει - το υλικό στοιχείο καθώς υπάρχει στην εμπειρική πραγματικότητα, είναι άμεσα και εξίσου αντιληπτό από όλους.

Οι πνευματικές οντότητες εκφράζονται στο χώρο των ιδεών, όπου τα άτομα «μετέχουν» κατά λόγον. Και επειδή αυτός ο χώρος δεν έχει εμπειρικό αντίκρισμα, το περιεχόμενό του προσδιορίζεται κυρίως απ' αυτόν που έχει τα πρωτεία του λόγου, δηλαδή κατά κανόνα από την κυρίαρχη δύναμη στον κοινωνικό χώρο. Και καταλήγει ότι είναι επόμενο οι υλιστικές αντιλήψεις να συμπορεύονται με τις φιλελεύθερες τάσεις, ενώ οι ιδεοκρατικές με τις ολοκληρωτικές τάσεις του κοινωνικού χώρου.

Ο Μανωλεδάκης παραθέτει τρία σημεία που χαρακτηρίζουν μια κριτικά άγονη προσέγγιση της έννοιας του εννόμου αγαθού ως προς τη δυνατότητά του (σε εκπλήρωση του αντίστοιχου φιλελεύθερου αιτήματος) να αποτελέσει κριτήριο ελέγχου της τυποποίησης του «ποινικού φαινομένου». Αυτά είναι; α) η θεώρηση του εννόμου αγαθού ως κατασκευής του ποινικού δικαίου, δηλαδή χωρίς καμία αξία. Σύμφωνα με αυτή την άποψη όλοι οι ποινικοί νόμοι έχουν έννομο αγαθό. Έννομο αγαθό είναι ό,τι προστατεύουν οι ποινικοί νόμοι (θετικιστική άποψη). Όμως αυτή η άποψη αποκλείει τον έλεγχο, αφού δεν διερευνά τις επιλογές του νομοθέτη. β) Η θεώρηση του εννόμου συστήματος ή της λαϊκής συνείδησης, χωρίς απαραίτητη προϋπόθεση της υλικότητας η οποία όμως αχρηστεύει οποιαδήποτε κριτική λειτουργία του νομοθετικού έργου εξαιτίας της έλλειψης σταθερού εμπειρικού αντικρίσματος των αξιών, αντιληπτό το ίδιο από όλους. γ) Η θεώρηση ως διαφορετικών, διακρινόμενων μεταξύ τους εννοιών, του εννόμου αγαθού ως αντικειμένου προστασίας του ποινικού νομοθέτη αφ' ενός και του υλικού αντικειμένου της πράξης αφετέρου. Η θεωρία αυτή στηρίζεται βασικά είτε στην «εξαύλωμένη» αντίληψη της έννοιας του εν-

νόμου αγαθού είτε και σε πιο συγκεκριμένο - αλλά χωρίς το απαραίτητο υλικό αντίκρισμα - προσδιορισμό της (ως λ.χ. του δικαιώματος ή συμφέροντος). Αποτελεί επομένως κίνδυνο δημιουργίας ψευτοαγαθών, χωρίς υλικό αντίκρισμα στην εμπειρική κοινωνική πραγματικότητα, αλλά με εμφανές και παραπλανητικό υλικό αντικείμενο της πράξης ή της προσβολής. Δυσχεραίνει δε τον έλεγχο του ποινικού νομοθέτη ως προς τις επιλογές του αν δεν συνδέεται το υλικό αντικείμενο της πράξης με εκείνο της προσβολής, αλλά και αν δεν συνδέονται και τα δύο με το αντικείμενο της ποινικής προστασίας.

Την διδασκαλία του περί εννόμου αγαθού ακολουθούν και πολλοί άλλοι συγγραφείς, οι οποίοι ορίζουν το έννομο αγαθό κατά τον ίδιο τρόπο.

Μερικοί από αυτούς είναι οι Ν. Παρασκευόπουλος,⁶⁸⁸ Λ. Μαργαρίτης,⁶⁸⁹ Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου,⁶⁹⁰ Στ. Παύλου,⁶⁹¹ Γ. Συλίκος,⁶⁹² Γ. Πουλής,⁶⁹³ Γ. Καλφέλης,⁶⁹⁴ Μ. Καϊάφα Γκμπάντι.⁶⁹⁵

2.1.2 Συναφείς απόψεις

Συναφείς με τις απόψεις του Μανωλεδάκη είναι και του Δημήτρη Σπυράκου.⁶⁹⁶ Όμως φαίνεται να αντιλαμβάνεται κάπως διαφορετικά την υλικότητα του εννόμου αγαθού. Ειδικότερα δε, οι θέσεις του για το έννομο αγαθό είναι οι εξής:

Ο Σπυράκος, αφού παρατηρεί ότι η ιδέα του εννόμου αγαθού αποκτά την αξία της από την αδυναμία θεμελίωσης του ποινικού δικαίου σε ηθικές αρχές, θεωρεί ότι το έννομο αγαθό οδηγεί στη θεμελίωση των στοιχείων που κρίνονται

688. Βλ. Φρόνημα και καταλογισμός στο Ποινικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 149-152.

689. Εγκλήματα περί την απονομή της Δικαιοσύνης, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1986.

690. Εγκλήματα κατά της ζωής, άρθρα 299-307 ΠΚ, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2001, της ίδιας, Η άμβλωση ως πρόβλημα του Ποινικού Δικαίου, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1984.

691. Εγκλήματα περί το νόμισμα, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 2003, του ίδιου, «Αποπλάνηση παιδιών (άρθρο 339 Π.Κ.) και παρά φύση ασέλγεια με ανήλικο (άρθρο 347 παρ. 1 περ. β' Π.Κ.) - Ένα ιδιαίζον πρόβλημα συρροής», Αρμενόπουλος 40 (1986), σελ. 374-379.

692. Η υλικότητα των εννόμων αγαθών στο Ποινικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995.

693. Θρησκευτικό Ποινικό Δίκαιο, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1996.

694. Το έννομο αγαθό ως βάση για τη λύση του προβλήματος της μεταβολής της κατηγορίας στην ποινική θεωρία, χ.ό., Θεσσαλονίκη 1985.

695. «Το ποινικό δίκαιο στην καμπή του 2000: Με το βλέμμα προς το μέλλον χωρίς αποτίμηση του παρελθόντος», Υπεράσπιση 2000, σελ. 47-73.

696. Η κριτική λειτουργία του εννόμου αγαθού, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 41-62, 124-128.

από τον νομοθέτη ως αξία ποινικής προστασίας σε μία βάση αμοιβαίας εναλλαγής προοπτικών του καθενός σε μία ανταγωνιστική κοινωνία. Πρωταγωνιστικό ρόλο θεωρεί, - και σωστά - ότι παίζει η συναίνεση όλων των κοινωνιών και απορρίπτει την ηθική ως θεμελιώδη νομοποίηση του ποινικού δικαίου.

Ως προς το περιεχόμενο του εννόμου αγαθού αναγνωρίζει κι αυτός την ύπαρξη μιας οντολογικής και μιας αξιολογικής πλευράς.

Το οντολογικό υπόβαθρο (οντολογική πλευρά) το θεωρεί ως μια πραγματικότητα που συγκροτείται ανεξάρτητα από την κρίση των υποκειμένων. Έτσι, αποδεχόμενος στο σημείο αυτό τη θεωρία του Μανωλεδάκη υποστηρίζει ότι ο νομοθέτης πρέπει να αντλεί τα έννομα αγαθά από τον κόσμο των αμοιβαία προσιτών στις αισθήσεις αντικειμένων και των συναρτήσεων ή ιδιοτήτων τους στις οποίες χρησιμοποιούνται και έχουν αξία για τα μέλη της κοινωνίας.

Ωστόσο, ο Σπυράκος θεωρεί αντικείμενα (και που άρα έχουν το οντολογικό υπόβαθρο για να μπορούν να αναχθούν από το νομοθέτη σε έννομα αγαθά) και κάποιες κοινωνικές υποστάσεις, όπως είναι π.χ. η πολιτειακή εξουσία, η απονομή της δικαιοσύνης και το νόμισμα, αρνούμενος ότι οι υποστάσεις αυτές συλλαμβάνονται σε κάποια ιδεατή ιδιότητά τους. Συγκρίνοντας τις κοινωνικές αυτές υποστάσεις με τα αντικείμενα με τα οποία ο άνθρωπος μπορεί να έχει επαφή μαζί τους (επομένως υπάρχει αντίσταση σε διαφορετικές ερμηνείες) θεωρεί ότι πιο δύσκολα υπάρχει αυτή η αντίσταση σε διαφορετικές ερμηνείες όσον αφορά τις κοινωνικές αυτές υποστάσεις. Στη συνέχεια υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές αυτές υποστάσεις νοούνται εμπειρικά από τις λειτουργίες που επιτελούν, δηλ. η πολιτειακή εξουσία ως οργανωμένη μορφή άσκησης εξουσίας, η απονομή της δικαιοσύνης ως δικαστική επίλυση των διαφορών και το νόμισμα ως μέσο συναλλαγής - σε βαθμό που ο καθένας να τις αισθάνεται κατά τον ίδιο τρόπο - επομένως υπάρχει αντίσταση τη διαφορετική εννοοδότησή τους. Καταλήγει δε ως εξής: «Αυτά τα αντικείμενα μπορεί να τα αμφισβητήσει κανείς ως προς την αναγκαιότητα ή ορθότητά τους όχι όμως κατά κανόνα ως προς την ύπαρξή τους στον κοινωνικό χώρο και τις ιδιότητες που κατέχουν. Το γεγονός εξάλλου ότι διαμορφώνονται στη βάση κάποιων αξιολογικών κρίσεων δε νοθεύει την αντικειμενικότητά τους».

Ως προς την αξιολογική πλευρά υποστηρίζει - ορθά - ότι το οντολογικό υπόβαθρο πρέπει να έχει κάποια αξία. Ακόμη δέχεται (επίσης ορθά) ότι τα αντικείμενα με κλονισμένη αποδοχή της αξίας τους από τον λαό δεν είναι κατάλληλα για την προαγωγή τους σε έννομα αγαθά, εφόσον η προαγωγή ορισμένων αντικειμένων σε έννομα αγαθά προϋποθέτει την αξιολόγησή τους ως τόσο σημαντικών ώστε να δικαιολογείται η ποινική προστασία τους.

Πολύ πιο δυσχερής είναι η αναζήτηση της συνάφειας μεταξύ των θέσεων του Μπιτζιλέκη με τις θέσεις του Μανωλεδάκη. Κατ' αρχήν δέχεται την «υψη-

ρεσία» ως ένα κοινωνικό σύστημα που απαρτίζεται από κάποια αντικείμενα εντεταγμένο στον ευρύτερο χώρο, «μια ενότητα από επιμέρους ανθρώπινες πράξεις και διαδικασίες που συνθέτουν ένα σύνολο σχέσεων ιεραρχικά δομημένων προς τα έσω και σχέσεων προς το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον προς τα έξω και διέπεται από κάποιους σκοπούς. Στη συνέχεια, αναφέρεται σε κάποια ιδιότητα του αντικειμένου αυτού, αφού αναφέρει ότι «αυτές οι κοινωνικές σχέσεις χαρακτηρίζουν τη δημόσια υπηρεσία, της προσδίδουν μια συγκεκριμένη ιδιότητα, ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο που την χαρακτηρίζει και την οριοθετεί». Από άποψη όμως οντολογικού περιεχομένου του εννόμου αγαθού αναφέρεται στην οντολογία των σχέσεων. Δέχεται επιπλέον ότι τέτοιου είδους σχέσεις συνθέτουν κι άλλα αγαθά, όπως τη δικαιοσύνη, τις νομισματικές και οικονομικές συναλλαγές, το πολίτευμα, την οικογένεια, την ιδιοκτησία κ.λπ. Και το πρόβλημα που αναδύεται είναι το εξής: Κατά πόσο αυτή η οντολογία σχέσεων έχει κάποια υλικότητα. Προσωπικά πιστεύω ότι έχει ασφαλώς κάτι το υπαρκτό, που όμως δεν διαθέτει υλικότητα και για τον λόγο αυτό θα μπορούσε η θέση του Μπιτζιλέκη όσον αφορά το έννομο αγαθό να συγγενεύει πολύ περισσότερο με τις απόψεις της επόμενης κατηγορίας για το έννομο αγαθό.⁶⁹⁷

2.1.3 Απόψεις που αρκούνται στην προστασία άυλων αγαθών

Ο πρώτος υποστηρικτής αυτής της άποψης ήταν ο Χωραφάς. Ως έννομα αγαθά θεωρεί τα βιοτικά αγαθά τα οποία το δίκαιο περιβάλλει με την προστασία του. Το δίκαιο δεν τα δημιουργεί, αλλά τα ανάγει σε έννομα, αναγνωρίζοντας ότι έτσι πρέπει να διαφυλαχθούν αυτά τα συμφέροντα. Ο Χωραφάς δεν δέχεται την ταύτιση του έννομου αγαθού με το (έννομο) συμφέρον (παρόλο που - κατ' αυτόν - δεν υπάρχει πρακτική ουσιώδης διαφορά), επειδή έννομο αγαθό είναι το βιοτικό αγαθό που το άτομο ή η κοινωνία έχουν συμφέρον να διασφαλισθεί και το βιοτικό αγαθό είναι το μέσο ικανοποίησης των βιοτικών αναγκών (το αντικείμενο των συμφερόντων). Το (έννομο) συμφέρον από την άλλη πλευρά, είναι η μέθεξη της βούλησης για τη διασφάλιση κάποιου αγαθού που επιδοκιμάζει το δίκαιο. Ο Χωραφάς δεν δέχεται ως απαραίτητη την υλικότητα του εννόμου αγαθού αφού δέχεται τη διάκριση μεταξύ του νομικού αντικειμένου της πράξης και του υλικού αντικειμένου. Ως νομικό αντικείμενο θεωρεί το έννομο αγαθό εναντίον του οποίου στρέφεται η εγκληματική πράξη

697. Βλ. Υπηρεσιακά εγκλήματα, άρθρα 235-263α ΠΚ, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1993, του ίδιου «Προβληματισμοί της ποινικής δογματικής στην καμπή της χιλιετίας», Υπεράσπιση 2000, σελ. 117 επ.

και το οποίο προστατεύει ο νόμος με την επαπειλή ποινής. Ως υλικό αντικείμενο του εγκλήματος δέχεται το ενσώματο αντικείμενο που επενεργεί σ' αυτό ο δράστης και έτσι πληρείται η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος.⁶⁹⁸

Στην κατηγορία αυτή υπάγεται και ο Σπινέλλης ο οποίος δέχεται ότι η ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς που μπορεί να επιφέρει ένα μη επιθυμητό αποτέλεσμα εξαρτάται μόνο από την προσβολή ή όχι κάποιου εννόμου αγαθού, δηλαδή κάποιου βιοτικού αγαθού. Δεν επιτρέπεται η ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς απλώς και μόνο επειδή η συμπεριφορά είναι αντίθετη προς κάποια ηθική αρχή.

Ο Σπινέλλης εξάγει δε δύο αρχές σχετικά με την ποινικοποίηση: 1) ότι ο νομοθέτης δεν πρέπει να θεσπίζει ποινικές διατάξεις παρά μόνον προς τον σκοπόν της προστασίας βιοτικών αγαθών, του ατόμου ή της ολότητας, και 2) ότι οι προσβολές των βιοτικών αγαθών τότε μόνον πρέπει να τιμωρούνται, όταν λόγω της επικινδυνότητας και της κοινωνικοηθικής απαξίας τους καλούν για επαπειλή ποινής και μόνο η ποινή είναι το κατάλληλο για αποτροπή τους μέσο.

Προς επίρρωση των παραπάνω σκέψεών του ο Σπινέλλης σε νεότερή του μελέτη αναζητεί στήριξη στο Σύνταγμα του 1975. Διερωτάται σ' αυτήν αν εκτός από τους περιορισμούς του κοινού νομοθέτη που πηγάζουν από το άρθρο 7 παρ. 1. Σ/τος 1975, έχει το δικαίωμα ο κοινός νομοθέτης χωρίς περιορισμό από Συνταγματικές διατάξεις να επιλέγει τις μορφές συμπεριφοράς που καθιστά αξιόποινες και να επαπειλεί οποιοδήποτε ποινικές κυρώσεις. Θεωρεί ότι ο κοινός νομοθέτης περιορίζεται λόγω της «απόλυτης» προστασίας της ελευθερίας (άρθρο. 5 παρ. 2 Σ/τος), από την έννοια του κράτους δικαίου, η οποία από τυπική πλευρά νοείται ως αυτοπεριορισμός του κράτους λόγω της νομιμότητας, από ουσιαστική δε πλευρά ως επιδίωξη της ουσιαστικής δικαιοσύνης (άρ. 25 παρ. 2 Σ/τος) και κυρίως από την υποχρέωση σεβασμού και την προστασία της ανθρώπινης αξίας που καθιερώνει το άρθρο 2 παρ. 1 του Σ/τος. Και αυτό το ισχυρίζεται, επειδή σύμφωνα με την άποψή τους από τις πιο πάνω διατάξεις προκύπτουν τρεις γενικότερες αρχές: Η αρχή του περιορισμού της κρατικής ενέργειας στο αναγκαίο μέτρο και στα αναγκαία μέσα, η αρχή της αναλογίας του μέσου προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και η αρχή της ενοχής που απαιτεί η ποινή να βρίσκεται σε δίκαιη αναλογία προς τη βαρύτητα της πράξης και την ενοχή του δράστη. Και από αυτές τις αρχές και ειδικότερα από την αρχή της αναλογίας του μέσου προς τον σκοπό, πιστεύει ότι προκύπτει το εξής συμπέρασμα: εφόσον η ποινή είναι σκόπιμη προσβολή εννόμων αγαθών, επιβάλλεται να χρησιμοποιείται μόνο ως μέσο προστασίας εννόμων αγαθών (ποιοτική αναλογία), και μάλιστα ανάλογης αξίας προς εκείνα που προσβάλλονται με την

698. Χωραφάς, Ν. (1978). Ποινικόν Δίκαιον, τ.Α, 9η έκδ., Κ. Σταμάτης (επιμ.), Αθήνα.

ποινή (ποσοτική αναλογία). Και καταλήγει: Θα πρέπει να θεωρηθεί απαγορευμένη η θέσπιση ποινικών διατάξεων που απειλούν με ποινή μια συμπεριφορά, αντίθετη ίσως προς ορισμένους ηθικούς κανόνες, αλλά που δεν προσβάλλει κανένα συγκεκριμένο έννομο αγαθό.

Ως προς το έννομο αγαθό ο Σπινέλλης δέχεται ότι αποτελείται από οντολογικό και αξιολογικό περιεχόμενο.

Το έννομο αγαθό πρέπει να αποτελείται από τη σύνθεση μιας αξίας και του υποβάθρου της. Πρέπει να έχει απτό και συγκεκριμένο περιεχόμενο που κατά τη φυσική αντίληψη να μπορεί να βλαβεί ή μειωθεί. Γι' αυτό το λόγο το έννομο αγαθό πρέπει να νοηθεί κατ' αρχήν ως τμήμα της εμπειρικής πραγματικότητας, αλλά και απαιτείται να έχει μια αξία που του την αποδίδει το κοινωνικό σύνολο. Το κοινωνικό σύνολο κάνει την αξιολόγηση κι όχι ο νομοθέτης.

Θεωρεί ότι δεν πρέπει να εννοούνται ως αγαθά μόνο ενσώματα αντικείμενα διότι υπάρχουν και πολλά ιδεατά αγαθά, αλλά ούτε και τα υπό ψυχολογική έννοια συμφέροντα ή ενδιαφέροντα, δηλαδή τα συναισθήματα ευχαριστήσεως που εκπέμπουν τα αγαθά. Τα αγαθά δεν πρέπει να ταυτίζονται με το συμφέρον, παρόλη τη στενή σχέση που τα συνδέει. Το υπόβαθρο (τμήμα της εμπειρικής πραγματικότητας) υποστηρίζει ότι είναι κάποια κατάσταση και η λειτουργία την οποία αυτή επιτελεί για το άτομο ή την ολότητα και όχι το συγκεκριμένο πρόσωπο ή πράγμα επί του οποίου επενεργεί ο δράστης.

Η αξία του υποβάθρου αυτού προκύπτει από τη θετική αξιολόγηση εκ μέρους του κοινωνικού συνόλου της κατάστασης και της λειτουργίας που επιτελεί.

Και καταλήγει στο εξής συμπέρασμα: «Ούτω δυνάμεθα να ορίσομεν τα έννομα αγαθά ως λειτουργικές ενότητες, αίτινες συνδέουν ορισμένες καταστάσεις προς τον άνθρωπο ή την ανθρωπίνην κοινότητα και ανταποκρίνονται εις αξίας, αμέσως ή εμμέσως σχετιζομένας προς τας βασικάς αξίας, τας οποίας κατοχυρώνει το Σύνταγμα.⁶⁹⁹

Ο Χαραλαμπίδης ως έννομα αγαθά θεωρεί υλικά αντικείμενα ή άυλα στοιχεία, την προστασία των οποίων ο νομοθέτης αποφασίζει επειδή τα θεωρεί απόλυτα απαραίτητα για να εξασφαλισθεί η ομαλή κοινωνική συμβίωση μέσω ποινικοποίησης της προσβολής τους.

Τέλος, διαχωρίζει το έννομο αγαθό από το υλικό αντικείμενο. Υλικό αντικείμενο θεωρεί ο Χαραλαμπίδης το ενσώματο αντικείμενο στο οποίο όταν επενεργήσει ο δράστης επιφέρει βλάβη του εννόμου αγαθού. Φέρνει δε ως παράδειγμα την πλαστογραφία, όπου θεωρεί ότι αντικείμενο της πράξης είναι το

699. Σπινέλλης, Δ. (1976). Το έννομον αγαθόν της τιμής και αι αξιόποιοι αυτού προσβολαί, χό., Αθήναι. Παρόμοιες απόψεις και Δημητράτος, Ν. (1998). Έννομο αγαθό και διδασκαλία περί εγκλήματος στο ποινικό δίκαιο, Α.Ν. Σάγκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 306-307.

έγγραφο ενώ το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό είναι η ασφάλεια των συναλλαγών, η οποία βλάπτεται ή τίθεται σε κίνδυνο.

Υποστηρίζει επίσης ότι το ποινικό δίκαιο προβλέποντας συγκεκριμένες κυρώσεις (ποινές) για πράξεις με ιδιαίτερη ηθικοκοινωνική απαξία, προσπαθεί να προσδώσει το απαραίτητο κύρος σε βασικές κοινωνικές αξίες (τα λεγόμενα έννομα αγαθά) προκειμένου να διασφαλίσει την ειρηνική συμβίωση, δείχνει ότι στην έννοια του εννόμου αγαθού - υλικά αντικείμενα ή άυλα στοιχεία - περιλαμβάνει και ένα αξιολογικό στοιχείο (βασικές κοινωνικές αξίες). Έτσι θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι και ο Χαραλαμπάκης αντιλαμβάνεται την έννοια του εννόμου αγαθού τόσο ως κάτι το οντολογικό (υλικά αντικείμενα ή άυλα στοιχεία) όσο ως κάτι αξιολογικό (βασικές κοινωνικές αξίες).

Θεωρεί ότι η αξία και η ανάγκη προστασίας των εννόμων αγαθών εξαρτάται από το πόσο τα θεωρεί παραδεκτά το σύνολο της κοινωνίας και ότι δεν πρέπει να υπάρχει διάσταση στην επιλογή εκ μέρους της πολιτείας των αντικειμένων ποινικοποίησης και της βούλησης του κοινωνικού συνόλου. Ως παράδειγμα διάστασης σε σχέση με συμπεριφορές, οι οποίες λίγο ή πολύ γίνονται ανεκτές από την κοινωνία, παραθέτει το έγκλημα της βλασφημίας (άρ. 198 ΠΚ).⁷⁰⁰

Ο Βαρβιτσιώτης από την άλλη πλευρά πιστεύει ότι πρέπει να υπάρχει ένας φραγμός για να αποφεύγεται η δημιουργία «μαχητικών εννόμων αγαθών» κι αυτός ο φραγμός είναι η γενική αποδοχή του εννόμου αγαθού, αρνούμενος δε την αναγκαστική υλική - φυσική υπόστασή του. Πιστεύει ότι οι αφηρημένες έννοιες δεν καθιστούν την έννοια του εγκλήματος ρευστή, αφού έχουν την εικόνα τους, συγκεκριμενοποιούνται πάνω σε όμοιες καταστάσεις, αποτελούν προϊόν διαφόρων καταστάσεων που ερευνώνται και ελέγχονται εμπειρικά, χωρίς τελικά να επεμβαίνει η κυρίαρχη ιδεολογία.⁷⁰¹

2.1.4 Απόψεις που αρνούνται κάποιο σημαντικό ρόλο (σε σχέση με τον καθορισμό των ορίων του ποινικού δικαίου) στο έννομο αγαθό ή υποβαθμίζουν αισθητά αυτό τον ρόλο

Ο Ανδρουλάκης θεωρεί πάρα πολύ σοβαρό πρόβλημα του ποινικού δικαίου το μέχρι που μπορεί να φθάσει ο νομοθέτης στην ποινικοποίηση της ανθρω-

700. Βλ. Χαραλαμπάκη, Α. (1994). «Εξουσία, ποινικό δίκαιο και αντεγκληματική πολιτική», στο: Αντεγκληματική Πολιτική, Ν. Κουράκης (επιμ.), Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 117 επ., του ίδιου, Διάγραμμα ποινικού δικαίου: Γενικό μέρος, 4η έκδ., Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1999.

701. Βλ. Βαρβιτσιώτη, Δ. (1985). «Έννοια και λειτουργία του εννόμου αγαθού», Νομικό Βήμα 33, σελ. 565-575.

πινης συμπεριφοράς (ποια είναι τα όρια του ποινικού δικαίου). Σίγουρα δεν θεωρεί ως λύση του προβλήματος την ύπαρξη ή όχι του έννομου αγαθού. Αυτό το θεωρεί απλώς μία έννοια του ποινικού δικαίου. Εφόσον όμως η χρήση του παγιώθηκε στην επιστήμη το αντιλαμβάνεται υπό μίαν «χωρίς αξιώσεις» θετικιστική έννοια. «Θα εννοούμεν - υποστηρίζει - αυτού απλώς και μόνον το αντικείμενον προστασίας των ποινικών νόμων, ό,τι προστατεύεται ενός εκάστου εξ αυτών. Υπό την έννοιαν ταύτην δεν υπάρχει έγκλημα, γνήσιον ή μη που δεν στρέφεται καθ' ενός «εννόμου αγαθού», δεν υπάρχει ποινικός νόμος που να μην προστατεύει εν ορισμένον έννομον αγαθόν».

Ο Ανδρουλάκης στρέφεται δε εναντίον εκείνων που θεωρούν το έννομο αγαθό ως αποκλειστικό δέκτη του εγκληματικού αποτελέσματος και ως κεντρική έννοια του ποινικού συστήματος, έτσι που να ισχύει η αρχή «κανένα αληθινό έγκλημα χωρίς προσβολή εννόμου αγαθού». Αρνείται τη θέση του Μανωλεδάκη σχετικά με την υλικότητα του εννόμου αγαθού, ως προς το ότι δηλαδή εξασφαλίζει την αντικειμενικότητα του εννόμου αγαθού επειδή προκύπτει από την «εξωτερική» ανθρώπινη εμπειρία και καθίσταται αντιληπτό με τις αισθήσεις, κάτι που αν δεν συνέβαινε θα οδηγούσε σε αμφισβητούμενες διαπιστώσεις και αυθαίρετες διαγνώσεις.

Αντίθετα ο Ανδρουλάκης διακρίνει την υλική υποδομή, από την χωρίς προβλήματα, σαφή, εμπειρική διάγνωση. Αναφέρει χαρακτηριστικά «ότι η εμπειρική πραγματικότητα δεν συγκροτείται αποκλειστικά και μόνο από υλικά αντικείμενα (έστω και τις ιδιότητές τους), αλλά και από πραγματωμένα νοήματα («ας σκεφθούμε αίφνης το πραγματωμένο νόημα «Δημοκρατία» ή το αντίθετο). Ως αντικείμενα του εμπειρικού κόσμου δέχεται γενικά «κάτι αντικειμενικά δεδομένο υπό γενικοτάτη έννοια, κάθε ον που αναδεικνύεται ως σαφώς ορισμένο και ολοκληρωμένο με το ξεκάθαρο σχήμα του ή την εσωτερική νοηματική του ενότητα. Έτσι η έννοια αυτή δεν περιορίζεται καθόλου μόνο σε υλικά αντικείμενα και τίποτε δεν εμποδίζει να ονομάσει κανείς «αντικείμενα» ακόμη και ιδεατά έννομα αγαθά».

Ο Ανδρουλάκης αναζητώντας τα όρια εντός των οποίων θα πρέπει να κινείται ο ποινικός νομοθέτης για να ποινικοποιήσει μια συμπεριφορά (η οποία μπορεί να επιφέρει ένα μη επιθυμητό αποτέλεσμα), εκκινεί από εξής ερώτημα: «Πόθεν αρύεται η Πολιτεία το δικαίωμα να πλήττει βαρύτερα τους πολίτες της». Και καταλήγει συμπερασματικά ότι έργο της Πολιτείας είναι η εξασφάλιση της αρμονικής συμβίωσης του πολιτών για το κοινό συμφέρον. Δικαιούται δε να παρεμβεί με επαπειλή ποινής μόνο στο βαθμό που αυτό είναι αναγκαίο για την επίτευξη αυτών των στόχων χάριν της κοινωνικής ηθικής και της ειρήνης. Αυτό ισχυρίζεται ότι προκύπτει και από το άρθρο 1 παρ. 3 Σ/τος.⁷⁰²

702. Ανδρουλάκης, Ν. (1984). Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν μέρος, τ.Α΄ Τα θεμέλια, Α.Ν.

Εκτός όμως από τον Ανδρουλάκη, ο οποίος αρνείται ρόλο στο έννομο αγαθό για τη χάραξη των ορίων του ποινικού δικαίου, ο Γιαννίδης υποβαθμίζει αισθητά τον ρόλο του εννόμου αγαθού όσον αφορά τον καθορισμό των ορίων αυτών.

Ο Γιαννίδης υποστηρίζει, ότι η ουσιαστική έννοια του εγκλήματος είναι το εγκληματοπολιτικό κριτήριο του νομοθέτη ως προς το ποια συμπεριφορά είναι άξια τιμωρήσεως. Την έννοια του εννόμου αγαθού τη θεωρεί πολυσήμαντη και δεν τη θεωρεί «κεντρικό άξονα» της αποστολής του Ποινικού Δικαίου.

Βέβαια, το έννομο αγαθό δεν το θεωρεί εντελώς περιττό, γιατί - όπως παραδέχεται - μπορεί να αποτελέσει έναν χρήσιμο τόπο για τις κοινές ιδιότητες που πρέπει να έχουν ή να μην έχουν οι αξιόποινες συμπεριφορές. Έτσι μπορεί να σχηματοποιεί σε γενικές γραμμές τις ιδιότητες, που πρέπει να παρουσιάζει η ποινικώς αξιόλογη συμπεριφορά. Επιπλέον, διευκολύνει την αντίληψη του επικουρικού χαρακτήρα της ποινικής προστασίας, αποκλείει την ποινικοποίηση αμιγώς ιδεολογικών σκέψεων ή και αμιγώς ηθικών παραβάσεων, είναι επιβοηθητικό στον προσδιορισμό των ορίων του ποινικού δικαίου (σε συνδυασμό με το Σύνταγμα και τις αρχές του Κράτους Δικαίου) και αποτελεί αναγκαία συνθήκη (αν και όχι ικανή από μόνη της) για την ποινικοποίηση. Όμως, για τον προσδιορισμό των ορίων του Ποινικού νόμου για μία εκ των προτέρων επιλογή ο Γιαννίδης θεωρεί ότι το έννομο αγαθό δεν αρκεί.⁷⁰³

Ο Παπαγεωργίου υποστηρίζει ότι οι συμπεριφορές για να είναι υποψήφιας ποινικοποίησης δεν πρέπει να στηρίζονται στη θεωρία του εννόμου αγαθού, αλλά σε μία κανονιστική θεωρία της ηθικής του ποινικού δικαίου. Μια κανονιστική θεωρία της ηθικής του ποινικού δικαίου κινείται από τη θεμελιώδη πολιτική ιδέα της αρμονικής συνύπαρξης, συνεργασίας και αμοιβαίας ανοχής ελεύθερων και ίσων ατόμων. Το άτομο προστατεύεται από το Κράτος με την άμεση συνδρομή των θεμελιωδών ηθικοπολιτικών αρχών (που περιέχονται και στο Σύνταγμα).

Από τους τρίτους το άτομο προστατεύεται με ποινικούς νόμους που στηρίζονται σε μία «ηθική ασφάλειας» προκειμένου αυτό να αναπτύξει αυτόνομα ατομικά προγράμματα ζωής σε μία κοινωνία ελεύθερων και ίσων πολιτών.

Θα μπορούσε όμως να υποστηριχθεί κανείς ότι η ηθική του ποινικού δικαίου ως κριτήριο ποινικοποίησης είναι αόριστο και γενικό, γι' αυτό ακατάλληλο να εκπληρώσει αυτόν το σκοπό.⁷⁰⁴

Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.

703. Βλ. Γιαννίδη, Ι., άρθρα 14-19, στο: Συστηματική ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα, με ευθύνη και εποπτεία Ν. Ανδρουλάκη, Γ.-Α. Μαγκάκη, Ι. Μανωλεδάκη, Δ. Σπινέλλη, Κ. Σταμάτη, Α. Ψαρούδα - Μπενάκη, 1997, Δ. Σπινέλλης (επιμ.).

704. Παπαγεωργίου, Κ. (1994). «Κοινωνική ηθική και αντεγκληματική πολιτική», στο: Ν. Κουράκης (επιμ.), Αντεγκληματική πολιτική, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.

2.2 Κριτική επισκόπηση - βασικές παρατηρήσεις

Αρχικά πρέπει να διαπιστωθεί η πολύ μεγάλη διάσταση μεταξύ των απόψεων των συγγραφέων όσον αφορά τον καθορισμό των ορίων του Ποινικού Δικαίου που είναι ίσως το σημαντικότερο πρόβλημα. Είναι πιστεύω το πρώτο ζήτημα που πρέπει να λυθεί από τους ενασχολούμενους με το ποινικό δίκαιο. Κάθε ερευνητής - εφόσον υφίσταται αυτή η μεγάλη διαμάχη - πριν να ασχοληθεί με το οποιοδήποτε θέμα του Ποινικού Δικαίου πρέπει να λαμβάνει θέση στο συγκεκριμένο - κεφαλαιώδους σημασίας - πρόβλημα.

2.2.1 Ο ρόλος του Δικαίου γενικώς

Εφόσον το Ποινικό Δίκαιο είναι μέρος του Δικαίου, ο ερευνητής πρέπει να εκκινήσει από το ρόλο του Δικαίου γενικότερα. Το Δίκαιο (σύνολο κανόνων δικαίου) από πρώτη ματιά φαίνεται να είναι απλώς ένα εργαλείο της εκάστοτε κρατικής εξουσίας, η οποία έχει την πλειοψηφία στη Βουλή και το οποίο αυτή χρησιμοποιεί για να ρυθμίζει την ομαλή συνύπαρξη, τις σχέσεις, τις συναλλαγές και τις διαφορές μεταξύ των πολιτών (όλων των διαβιούντων - κατ' ακριβολογία - ανθρώπων στην επικράτεια, μερικές φορές και έξω από αυτήν), καθώς επίσης του Κράτους με τους πολίτες (ή με νομικά πρόσωπα) ή και με άλλα Κράτη. Όμως, εάν επιθυμεί κανείς να εμβαθύνει περισσότερο στον ρόλο του Δικαίου, διαπιστώνει ότι αυτό συνιστά και ένα εργαλείο μέσω του οποίου το Κράτος επιβάλλει στους πολίτες τη συμμόρφωσή τους με την πολιτική του βούληση. Γι' αυτό υπάρχουν (κατά καιρούς) και αρκετοί νόμοι άδικοι και αντιλαϊκοί ή απαντάται νομοθετική έλλειψη στη ρύθμιση ορισμένων προβλημάτων (παρόλο που είναι απαραίτητη η νομοθετική τους πρόβλεψη) όταν αυτό επιτάσσουν τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Επομένως, μπορεί να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι ο ρόλος του Δικαίου γενικώς δεν είναι και τόσο αθώος.

2.2.2 Ο ρόλος του Ποινικού Δικαίου ειδικότερα

Από τον όχι και τόσο αθώο ρόλο του δικαίου γενικώς, ασφαλώς και δεν μπορεί να εξαιρεθεί το ποινικό δίκαιο. Έχει τη δυνατότητα να είναι το πιο αποτελεσματικό μέσο χειραγώγησης των πολιτών, το ικανότερο μέσο για την εξόντωση των αντιπάλων του καθεστώτος, καθώς και εκείνων που προσπαθούν με διάφορους τρόπους να περιορίσουν ή εξαλείψουν τις αδικίες που γίνονται

εις βάρος τους. Το θέμα είναι πώς θέλει να το χρησιμοποιήσει το κάθε καθεστώς διακυβέρνησης ενός κράτους.

2.2.2.1 Η αποστολή του Ποινικού Δικαίου στα διάφορα καθεστώτα

Το καθεστώς διακυβέρνησης ενός κράτους, είναι εκείνο που καθορίζει την αποστολή του ποινικού δικαίου. Η δε αποστολή του ποινικού δικαίου είναι εκείνη που καθορίζει και τα όριά του.

2.2.2.1.1 Δικτατορικά και αντιδημοκρατικά καθεστώτα

Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς ότι σε τέτοιας μορφής καθεστώτα (που δεν στηρίζονται στη λαϊκή κυριαρχία) το ποινικό δίκαιο δείχνει το πιο σκληρό του πρόσωπο. Αποτελεί το ισχυρότερο όπλο για την επιβίωση αυτών των συστημάτων και την εξασφάλιση της άρχουσας τάξης εις βάρος του λαού, λόγω του έντονα καταναγκαστικού (και εκφοβιστικού) του χαρακτήρα.

2.2.2.1.2 Δημοκρατικά καθεστώτα

Για να μην ωραιοποιεί κανείς τα πράγματα θα πρέπει από την αρχή να παραδεχθούμε ότι και σε καθεστώτα που στηρίζονται στη Λαϊκή κυριαρχία δεν έχουν εξαφανισθεί τελείως αυτά τα αρνητικά χαρακτηριστικά του ποινικού δικαίου. Αυτό όμως σημαίνει ότι στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει έλλειμμα δημοκρατίας και δεν πρέπει να παύουν ποτέ οι προσπάθειες της εξάλειψής του ελλείμματος αυτού. Στη δημοκρατία οι πολίτες επιλέγουν εκείνους που θα τους κυβερνούν (λαϊκή κυριαρχία).

Το κράτος απαιτείται να σέβεται τους πολίτες και πρέπει να αναζητούνται και να προασπίζονται εκ μέρους του κράτους τα συμφέροντα των πολλών, και όχι κάποιων μεμονωμένων κοινωνικών ομάδων. Το ποινικό δίκαιο δεν πρέπει να χρησιμοποιείται σαν ένα «κακό εργαλείο» εξόντωσης των πολιτικών αντιπάλων ή των κοινωνικά και οικονομικά ασθενέστερων πολιτών, αλλά να αποτελεί ένα «σωστό εργαλείο» σεβόμενο την ελευθερία (και τα άλλα αγαθά) των πολιτών. Ένα εργαλείο που θα έχει ως γνώμονα την κοινωνική δικαιοσύνη. Το κράτος θα πρέπει να τιμωρεί μόνο όταν η πράξη κάποιου διαταράσσει ή μπορεί να διαταράξει σοβαρά την κοινωνική ζωή και την ειρηνική συνύπαρξη και δεν θα μπορεί (το κράτος) να αντιμετωπίσει την κατάσταση αυτή με ηπιότερα μέσα.

2.2.2.1.3 Η αποστολή του Ποινικού Δικαίου στην Ελλάδα

Το άρθρο 1 του Σ/τος ορίζει στην παρ. 1 ότι το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία (δημοκρατικό πολίτευμα). Στην παρ. 2 ορίζεται ότι το θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία και στην παρ. 3 ότι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

Όμως για να γίνει πραγματικότητα η συνταγματική επιταγή (ότι όλες οι εξουσίες υπάρχουν υπέρ του Λαού) θα πρέπει επιπλέον να παίρνονται αποτελεσματικά νομοθετικά μέτρα - εκεί που δεν υπάρχει ρύθμιση ή η ρύθμιση είναι ανεπαρκής - όταν ο Λαός είναι σε κίνδυνο (π.χ. από τη μόλυνση του περιβάλλοντος, από τους κινδύνους που αντιμετωπίζει ο καταναλωτής, οι εργαζόμενοι κ.λπ.) διότι αν υπάρχει κυβερνητική και νομοθετική αδράνεια σε τόσο σημαντικά θέματα πως θα θεωρηθεί ότι πραγματικά οι εξουσίες είναι υπέρ του Λαού και όχι υπέρ κάποιων ευνοουμένων κοινωνικών ομάδων; Επιπροσθέτως, όσον αφορά τις πιο πάνω σκέψεις, αρωγή προσφέρει και το άρθρο 25 παρ. 1 Σ/τος. «Τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως άτομου και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους...». Αυτό σημαίνει ότι το κράτος όταν διαπιστώνει ότι τα δικαιώματα του λαού ατομικά ή κοινωνικά (γενικά) απειλούνται, οφείλει να λάβει τα ενδεδειγμένα μέτρα - ακόμη και με την ενεργοποίηση του ποινικού οπλοστασίου του - έτσι ώστε να τα προστατεύσει αποτελεσματικά. Διαφορετικά τι είδους εγγυήσεις θα παρείχε για παράδειγμα στην περίπτωση ρύπανσης του περιβάλλοντος, για την προστασία της υγείας, της ζωής κ.λπ. των πολιτών και των εργαζομένων.⁷⁰⁵

Ένα ερώτημα που τίθεται είναι εάν υπάρχουν αυτές οι Συνταγματικές διατάξεις που καθοδηγούν τον κοινό νομοθέτη στην ποινικοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών.

Πρέπει από την αρχή να τονισθεί ότι οι κατευθυντήριες επιταγές του νομοθέτη για το υπό συζήτηση θέμα προκύπτουν κατά κύριο λόγο έμμεσα. Άμεσα, αλλά μόνον μερικώς σχετικό είναι το άρθρο 7 παρ. 1 του Σ/τος. Έμμεσα σχετικά τα άρθ. είναι 1 παρ. 3, 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 του Σ/τος.

Έτσι από το Σύνταγμα προκύπτουν οι παρακάτω αρχές που εμποδίζουν την ποινικοποίηση εκ μέρους του Κράτους:

α) Δεν μπορεί ο νομοθέτης να νομοθετεί αντιλαϊκούς ποινικούς νόμους. Αντίθετα, επιβάλλεται να νομοθετεί ποινικούς νόμους που θα προστατεύουν το Λαό.

705. Βλ. Παπανοφύτου, Α. (2012). Ποινική ευθύνη νομικών προσώπων. Μια κατασκευή ποινικής ασυλίας του επιχειρηματία δράστη; Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

β) Πρέπει να τιμωρείται μόνο η πράξη (ανθρώπινη συμπεριφορά που εξωτερικεύεται) και όχι το φρόνημα. Πρέπει να αναγνωρίζεται το δικαίωμα στη διαφορά όσον αφορά τον τρόπο ζωής και τις κάθε είδους προτιμήσεις του πολίτη.

γ) Ο νομοθέτης δεν μπορεί να αυθαιρετεί. Δικαιούται κατ' αρχήν να ποινικοποιεί συμπεριφορές μόνο αν αυτές μπορούν να διαταράξουν σοβαρά την κοινωνική ζωή και την ειρηνική συνύπαρξη, κι αυτό μόνο εφόσον οι συγκεκριμένες συμπεριφορές δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν από το νομοθέτη με ηπιότερα μέσα (διοικητικά, αστικά μέτρα, κ.λπ.). Πρέπει λοιπόν να αυτοσυγκρατείται και να χρησιμοποιεί το ποινικό οπλοστάσιο, μόνο εάν αυτό είναι εντελώς απαραίτητο.

δ) Δεν πρέπει το ποινικό δίκαιο να είναι συμβολικό, αλλά να χρησιμοποιείται μόνο εάν και στο βαθμό που επιλύει το πρόβλημα.

ε) Δεν πρέπει ο άνθρωπος να χρησιμοποιείται από την Πολιτεία ως μέσο άσκησης αποκλειστικά δικής της πολιτικής. Σε κάθε ποινικό νόμο πρέπει να προκύπτει συνάμα και άμεσο όφελος του λαού, διαφορετικά ο ποινικός αυτός νόμος είναι αδικαιολόγητος.

στ) Δεν είναι δυνατόν ο ποινικός νομοθέτης να προστατεύει απλώς την κοινωνική ηθική (χρηστά ήθη) χειραγωγώντας τους πολίτες, εφόσον δεν θα έχει άμεση και πραγματική ωφέλεια ο λαός.

ζ) Οποιαδήποτε συμπεριφορά θεωρηθεί ότι είναι μέσα στα πλαίσια της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, δεν μπορεί να ποινικοποιηθεί. Αυτό πρέπει να γίνεται δεκτό και όταν φαίνεται η συμπεριφορά να μην είναι μέσα στα πλαίσια της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, επειδή προσβάλλει τα χρηστά ήθη, ακριβώς επειδή η κοινωνική ηθική δεν μπορεί να προστατευτεί, εάν συνάμα δεν έχει όφελος και ο λαός.

Με αυτές τις συνταγματικές δεσμεύσεις, είναι προφανές ότι περιορίζονται αρκετά τα όρια του ποινικού δικαίου. Ειδικότερα όμως ως προς το πότε διαταράσσεται σοβαρά η κοινωνική ζωή και η ειρηνική συνύπαρξη, στο βαθμό που να νομιμοποιείται ο ποινικός νομοθέτης να επέμβει με το πιο αποτελεσματικό του όπλο πρέπει να αναζητηθούν διάφορα κριτήρια. Πρέπει να αποδεικνύεται η προσβολή δικαιωμάτων, συμφερόντων, η προσβολή της κοινωνικής ηθικής ή η προσβολή αγαθών;

2.3 Το έννομο αγαθό ειδικότερα

Για να μπορεί να διαταραχθεί η κοινωνική ζωή ή η ειρηνική συνύπαρξη θα πρέπει κάποιος (φορείς) να υφίστανται ή να κινδυνεύουν να υποστούν κάποια βλάβη, κάποια ζημιά σε κάτι που θεωρούν ότι τους προσφέρει κάποια

πραγματική ωφέλεια - χρησιμότητα. Η ωφέλεια - χρησιμότητα αυτή, ασφαλώς θα πρέπει να είναι υπαρκτή, να έχει μια οντότητα. Η οντότητά της δε, θα πρέπει να αποδεικνύεται από τη γενική παραδοχή, το αδιαμφισβήτητο της ύπαρξής της. Η ωφέλεια - χρησιμότητα μπορεί να συνίσταται είτε σε ικανοποίηση μιας ανάγκης (και εσωτερικής, όχι όμως απλώς ικανοποίησης αισθημάτων ή ιδεών) είτε σε μια σωστή λειτουργία ή υπηρεσία. Επομένως, είναι φανερό ότι η ωφέλεια - χρησιμότητα μπορεί να προκύπτει τόσο από υλικά όσο και από άυλα «αντικείμενα» του εμπειρικού κόσμου. Για να γίνει περισσότερο αντιληπτό το επιχείρημα ότι το αγαθό αποτελεί μια ωφέλεια-χρησιμότητα θα πρέπει να παρατεθούν ορισμένα παραδείγματα.

Η ωφέλεια-χρησιμότητα του σώματος για τον άνθρωπο είναι να λειτουργούν ή συλλειτουργούν ομαλά τα όργανα του σώματός του (υγεία) έτσι ώστε να έχει την ικανότητα να προβαίνει σε διάφορες δραστηριότητες που επιθυμεί ή σε περίπτωση μιας ανωμαλίας της λειτουργίας των οργάνων να μην υποφέρει. Ο δράστης, προσβάλλοντας το σώμα κάποιου ανθρώπου (υλικό αντικείμενο της πράξης) βλάπτει αυτή την ωφέλεια - χρησιμότητα (υγεία) κι έτσι ο άνθρωπος παρεμποδίζεται από την ενασχόλησή του με διάφορες δραστηριότητες που επιθυμεί και επιπλέον υποφέρει.

Μια άλλη ωφέλεια-χρησιμότητα του σώματος ενός ανθρώπου, είναι να μπορεί να κινείται ελεύθερα και να προβαίνει σε δραστηριότητες σύμφωνα με τη βούλησή του. Οποιαδήποτε ακινητοποίηση, περιορισμός, εξαναγκασμός του ατόμου (στο σώμα ή στη βούληση - υλικό αντικείμενο της πράξης -) του στερεί αυτή την ωφέλεια-χρησιμότητα (ελευθερία κίνησης, βούλησης).

Επομένως, ποινικά αξιόλογο αγαθό είναι το αγαθό το οποίο έχει αδιαμφισβήτητο οντολογικό και αξιολογικό περιεχόμενο, του οποίου η προσβολή συνιστά σημαντική διατάραξη της κοινωνικής ζωής και της ειρηνικής συνύπαρξης και που για να προστατευθεί αυτό από τον νομοθέτη αποτελεσματικά δεν αρκεί κανένα άλλο μέσο παρά η χρήση του ποινικού δικαίου.

Με τη διερεύνηση όλων αυτών των στοιχείων πριν την ποινικοποίηση επιτυγχάνεται η αποκάλυψη του ουσιαστικού εγκλήματος και επιδιώκεται η ταύτιση (ή μάλλον η προσέγγιση) του τυπικού εγκλήματος, έτσι όπως αυτό περιγράφεται στο άρθρο 14 ΠΚ, με το ουσιαστικό έγκλημα. Για τον λόγο αυτό θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η έννοια του ποινικά αξιόλογου αγαθού αποτελεί όχι φιλελεύθερο αίτημα, αλλά δημοκρατικό, φιλολαϊκό αίτημα.

3. Συμπέρασμα

Τα όρια του ποινικού δικαίου σε ένα Κράτος εξαρτώνται από το καθεστώς διακυβέρνησής του, το οποίο ακολουθεί την αντεγκληματική πολιτική που επιθυμεί για τους δικούς του σκοπούς. Αυτό (το καθεστώς) καθορίζει την

αποστολή του ποινικού δικαίου. Στην Ελλάδα που το καθεστώς είναι δημοκρατικό, η αποστολή του ποινικού δικαίου, εκτός από την εξασφάλιση του ατόμου από την κρατική αυθαιρεσία, είναι η πρόληψη του εγκλήματος για να προστατευθεί η κοινωνική ζωή και η ειρηνική συνύπαρξη στον βαθμό που προσβάλλονται σημαντικά αγαθά, η προσβολή των οποίων θα ανέτρεπε σοβαρά την κοινωνική ζωή και την ειρηνική συνύπαρξη.

Το αγαθό, ως βάση για μια πιθανή ποινικοποίηση (προκειμένου να προστατευθεί η κοινωνική ζωή και η ειρηνική συνύπαρξη) έχει το πλεονέκτημα - σε σύγκριση με το δικαίωμα - ότι δεν είναι δοτό όπως το τελευταίο. Σε σύγκριση με το συμφέρον, ότι δεν είναι αόριστο, πέραν του ότι ο ρόλος του συμφέροντος είναι διαφορετικός. Το αγαθό είναι συγκεκριμένο και με οντότητα. Τέλος, σε σύγκριση με την ηθική, ενώ η ηθική επιβάλλεται (κατασκευάζεται) για κάποιους λόγους από την κοινωνία και γι' αυτό πρέπει να την τηρούν οι άνθρωποι, το αγαθό μπορεί να προϋπάρχει όλων των νόμων ακόμη και του Σύντάγματος, και έχει ουσιαστικό περιεχόμενο. Αυτό το ουσιαστικό του περιεχόμενο είναι που το καθιστά ικανό να δικαιολογεί τη στέρηση της ελευθερίας του δράστη με τον εγκλεισμό του σε κάποια φυλακή.

Ασφαλώς όμως αυτό το αγαθό για να καταστεί ποινικά αξιόλογο, εκτός από το οντολογικό του περιεχόμενο (ωφέλεια-χρησιμότητα) θα πρέπει να έχει και αξιολογικό περιεχόμενο. Πρέπει να υπάρχουν πολλοί φορείς που έχουν συμφέρον να προστατευθεί αυτό το αγαθό και έτσι να έχει κοινωνική αναγνώριση λόγω της σημασίας (αξίας) του, η οποία θα πρέπει να είναι τέτοια που η προσβολή του θα διατάρασσε σημαντικά την κοινωνική ζωή και την ειρηνική συνύπαρξη. Τέλος, το αγαθό για να καταστεί ποινικά αξιόλογο θα πρέπει επιπλέον να μην μπορεί ο κοινός νομοθέτης να κάνει χρήση άλλων ηπιότερων μέσων για την αντιμετώπιση της προσβολής του.

Συνοψίζοντας, ενώ το αγαθό δεν είναι απαραίτητο να αναφέρεται ρητά στο Σύνταγμα για να τυγχάνει ποινικής προστασίας (όπως για παράδειγμα αναφέρεται η ζωή, η τιμή, η ελευθερία - άρθρο 5 παρ. 2 του Σ/τος - ή η ιδιοκτησία - άρθρο 17 του Σ/τος), παρ' όλα αυτά ο κοινός νομοθέτης πρέπει να φροντίζει να προστατεύει πραγματικά αγαθά και όχι να κατασκευάζει ποινικούς νόμους που θα έρχονταν, έστω και έμμεσα, σε αντίθεση με το Σύνταγμα. Σ' αυτήν την περίπτωση τα δικαστήρια οφείλουν να μην τους εφαρμόσουν (93 παρ. 4 του Σ/τος).